

12

BAT ETA BATZUK-EN DEKLINABIDEA

Bat hitzak, leku-denborazko ez diren kasu-atzizkietako bat hartzen duenean, deklinabide mugagabearen arabera hartzen du. Hauek dira, beraz, formak:

bat
batek
bati
baten
batekin
batentzat
batez

Dena dela, *beste* hitzaren agerraldi mugatu baten eraginpean dagoenean, ez bestela, *bat*-ek deklinabide mugatuko formak, hau da:

bata
batak
batari
bataren
batarekin
batarentzat
bataz

hartzeko joera agertzen du literatura tradizioan. Testu zaharretan beti gertatzen zen hori. Gaur egun bi kasu bereizi behar dira: a) *bat* bakarrik agertzen denean, eta b) determinatzaile gisa —hots, izen baten ondoren— agertzen denean.

Bat bakarrik agertzen denean eta *beste* hitzaren agerraldi baten eraginpean dagoenean, gaur egun ere forma mugatuan gertatzen da, batez ere Hegoaldean, eta badirudi horrelakoak gomendatu behar direla euskara baturako:

bata ona da baina bestea txarra,
batak edo besteak irabazi, berdin zait,
batari nahiz besteari emateko,
batarengan eta bestearengan.

Determinatzaile gisa agertzen denean, aldiz,

Estimaten du egun bata bercea bainoago (Lç Rom 14, 5)

bezalako joskerak zaharkituak gertatzen direnez dagoeneko euskalki guztietan, badirudi horrelako joskerak gomendatu behar direla euskara baturako:

saltzen duzula gauza bat bestearen lekuan,
kaie baten erdia eta bestearen beste erdia.

Leku-denborazko kasuei dagokienez, *beste*-ren agerraldi mugatu batek eragiten dien perpause-tan, *batean*, *bateko*, *batara*, *bateik* erabili dira Iparraldean nahiz Hegoaldean: *etxe batean nahiz beste-an* e.a. Orobat *-(e)kin*-en ondoan: *zeruko sailduekin batean* e.a.

Beste-ren agerraldi mugatu batek eragiten dituen perpausak alde batera utzirik, literatura tradizioa bitan banatua agertzen da testurik zaharrenetan: Iparraldean Etxeparek eta Leizarragak, *batetan*, *batetako*, *batetara*, *batetarik* formak erabiltzen dituzte beti, baina Hegoaldean, Bizkaitik Erronkarira, ez da inoiz *batean* (bizkaieraz *baten*), *bateko*, *batera*, *batetik* (*edo baterik*) besterik ikusten. Bestalde, XVII. mendean bertan, Iparraldean *batean*-en saileko formak hasten dira agertzen: Etxeberri Ziburukoak, Argainaratsek eta Gazteluzarrek ez dute ia bestelakorik erabiltzen, eta Axularrek maiztasun berearekin erabiltzen ditu bi sailak. Hurrengo mendean areagotuz doaz *batean*-en saileko agerraldiak, eta hemeretzigarren mendean erabat nagusi agertzen dira. Zuberoako euskalkia da *batetan* saileko formei eusten dien bakarra.

Mendabalean duen hedadura kontuan harturik, mugagabean, *batean* zabalagoaren ondoan *baten* ere ontzat ematen da. Gogoan izan, hala ere, tradizioan *horrekin batean* gisako esakerak ageri direla eta ez **horrekin baten* bezalakoak.

Hortaz, literatura tradizioaren bilakaera hau gogoan harturik, leku-denborazko kasuei dagokienez, forma hauek erabakitzen ditu Euskaltzaindiak euskara baturako (kontuan izan *bata*, *batak* eta halakoak *beste* hitzaren agerraldi mugatu baten eraginpean bakarrik erabiltzeko direla):

Mugagabea	Mugatua
<i>bat</i>	<i>bata</i>
<i>batek</i>	<i>batak</i>
<i>bati</i>	<i>batari</i>
<i>baten</i>	<i>bataren</i>
<i>batentzat</i>	<i>batarentzat</i>
<i>batekin</i>	<i>batarekin</i>
<i>batez</i>	<i>bataz</i>
<i>batean, baten</i>	<i>batean</i>
<i>bateko</i>	<i>bateko</i>
<i>batera</i>	<i>batera</i>
<i>batetik</i>	<i>batetik</i>

Eguerdiuz ondoko ordua adierazteko, *ordu batean* edo *ordu batetan* erabiltzen da, euskalkien arabera. Puntu hau, orduak oro har adierazteko emango duen gomendioan erabakiko du Euskaltzaindiak.

* * *

Bat hitzak, plurala, *-zu* atzizkiaren bitartez egiten du. Dena dela, kasu-atzizkiak hartzean ez dute euskalki guztiek berdin jokatu literatura tradizioan.

Lehen arazoa NOR eta NORK kasuei dagokie. Badirudi bereizkuntza hori pluralean egiten duten euskalkietan, *batzu*-ren kasuan ere, gehien bat bederen, egiten dela. Hortaz, euskara batuak absolutibo eta ergatiboaren arteko bereizte hori gorde beharko luke. Nolanahi ere, kontua da bereizkuntza hori ez dela beti era bercean egin: Leizarragak *batzu/batzuk* erabiltzen zuen, Etxeberri Ziburukoak eta Axularrek *batzuk/batzuek*, eta gaur egun Iparraldean (ez haatik Zuberoan) erabiltzen dena, *batzu/batzuek*, ez zen XIX. mendearen bukaera arte finkatu. Bereizketarik egiten ez duten euskalkietan, bizkaieraz *batzuk* erabili izan da bietarako, eta gipuzkeraz, *batzuek*. Zertzelada hauek guztiak kontuan izanik, badirudi Axularren-eta sistema hobetsi beharko litzatekeela.

Bigarren arazoa gainerako kasuei dagokiena da. Hauetan bada euskalki guztietan *batzui*, *batzuen*, *batzuetan* saileko formak erabiltzeko joera nabarmen bat: salbuespenak gutxi dira, eta batez ere Iparraldeko autore zahar batzuegan, ez guztiengan eta ez kasu guztietan, aurkitzen dira: adibidez, Leizarragak *batzuen* eta *batzuren*, biak erabiltzen ditu, bereizkuntzarik gabe, agidanaz, baina *batzui*, inoiz ez *batzuri*. Hortaz, badirudi formalki mugatu pluralak diren erak hobetsi behar direla euskara baturako.

Hortaz, forma hauek erabakitzen ditu Euskaltzaindiak *batzuk*-en deklinabideari dagokionez:

batzuk
batzuek
batzuei
batzuen (batzuengan, batzuengana,
batzuengandik, batzuen baitan, e.a.)
batzuekin
batzuez
batzuentzat
batzuetan
batzuetako
batzuetara
batzuetatik (-tarik)

Batzuak gisako erak, *bat*-en kasuan ez bezala, aski bakan eta oso idazle gutxitan agertzen dira eta beti *beste*-ren agerraldi mugatuaren eraginpean, noski. Hortaz, badirudi horrelako formak baztergarritzat hartu behar direla euskara batuan.

* * *

Bibliografia:

A. IRIGOYEN, "Deklinabideaz", *Euskera* XXIV (1978), batez ere 752.hh. orr.
 K. MITXELENA, *Orotariko Euskal Hiztegia, bat eta batzu* sarrerak.

(Euskaltzaindiak, Bilbon, 1994ko azaroaren 25ean onartua)